

KRÓNIKA

A „VÖRÖS KAKAS” PÁRIZSBAN

Jevtusenko stílusában, de anélkül, hogy a fiatal szovjet író utánozná — erre ugyanis nincs szüksége —, Miodrag Bulatović is elindult a világhírnév felé. Ebben az esetben a hírnév interjúkat, nagy fényképeket, nyilatkozatokat jelent, amelyek a párizsi lapokban láttak napvilágot január második és február első felében.

Az Éditions du Seuil ugyanis tervbe vette, hogy kiadja Bulatović *Crveni petao leti prema nebu* című regényét *Le Coq rouge* címmel. A regényben van valami, ami felszítja az újságírók vágyát, hogy írjanak róla és szerzőjéről. Szerintük Bulatović „olyan szláv ember, amilyen csak a *Karamazov testvérek*ben lehetséges, de amilyen a valóságban mégis létezik, expanzív és titokzatos, zavarba ejt, (kissé) bolondos, érzelmes, nagy barna, nedves szeme van (azt mondja, hogy egy apróságon sírva fakad). Haja szőke, pedig Crna Gora-i, a Crna Gora-iak pedig barnák, Olyan műveket ír, amilyeneket nem kellene írnia (mondanák az érzékeny emberek), mert rémesek. „Kis kocsiján” érkezett Párizsba, és mindenkit elképeszt, még mielőtt könyve megjelenne. S hogy elképeszt és elérékenyít, az nem is csoda; íme, így írja le, hogyan keletkezett a *Vörös kakas* motívuma kora gyermekéveiben, a háború idején: „Nyomorban éltem. Csak egy gidám volt és egy fehér lovacskám, melyet magukkal vittek a menekültek, s többször visszatért hozzám sebzett háttal, és a sörénye meg a farka tele volt bojtorjával. Később eltűnt, és soha többé nem tért vissza. Csak az én vörös kakasom maradt meg. Aztán megvadult. Egyszer nekemrontott, csupa vér voltam. Anyám azt mondta: „Vágjuk le!” A kis piros kakas nélkül szörnyű volt az élet a falunkban: lidérces éjszakákon azt álmodtuk, hogy megvadult a kakas. Az élet olyan rettenetes volt, hogy az állatok rátámadtak az emberekre. Én szenvedtem a kakas miatt. Ez aztán folytatódott. Huszonöt éves koromban is az volt az érzésem, hogy megettem a múltamat... Azt a gyönyörű, felejthetetlen vörös kakashat, melynek tollzatába rejtettem arcomat, hogy megvédjem a portól.”

Az író azonban oktatni is tud, például a *Les Lettres Francaises*-ban: „A franciák nem érdeklődnek eléggé irántunk, s ez sért engem, mert mi hihetetlenül tehetséges nép vagyunk... A jugoszláv iroda-

lom a középkorban fogant, s a mi középkori költészetünk, melyet mostanában fedeztem fel, fenomenális!”

A francia nyelvről Bulatovićnak nincs a legjobb véleménye: „Meg kell törni... Én nagyon szeretem megtörni azt, amit lehet... Szeretem a lehetetlenségeket, mert lehetlenségek nincsenek, gondolatban ugyanis minden lehetséges. Nem érdemes élni, ha nincsenek ötleteink. Nem is nehéz, hogy az embernek legyenek ötletei: ha nincs ötlete, sántítson jobb lábára — ez is ötlet!” Bulatović nem alázkodott meg, csupa önbizalom, s megtalálta a legjobb módot, hogy ne csak művei, hanem személye iránt is felkeltse az érdeklődést abban a világban, amely már telítve van udvariassággal.

ERTEKTELEN EMBEREK PORTRÉJA

Pierre Gascart, akinek *Le Temps des Morts* (Halottak idején) című regénye nálunk is megjelent, mindinkább érdeklik az időszzerű témák. Az algériai háborúról szóló regénye után most új könyve jelent meg, melyben egy terrorista csoportról beszél. Persze a csoportban nem nehéz ráismerni az OAS-ra. A könyv címe *Les Moutons de Feu*, s maga a cím a csoport egy akciójára utal.

A csoport egy tagja szalmával kitömött juhokba rejtve szállít robbanóanyagot. A robbanóanyag eljut rendeltetési helyére, felrobbantják vele egy baloldali szervezet székházát, s a színen megjelenik a rendőrség is. Gascar célja azonban nem az, hogy elmondjon egy kalandot, véli a *Les Nouvelles Littéraires* kritikusa, se az, hogy riportot írjon az OAS-ról, hisz még csak be se mutatja a csoport ideológiáját. Az embereket mutatja be, a csoport tagjait, mégpedig magánéletüket, gyengeségeiket, a robbanóanyag szállítása és a merénylet csak elindítja a regény cselekményének. A csoport vezetője, egy ügyvéd, túlságosan ambiciózus, kompromittálja magát: szórakozásból lapot akar indítani, s a merénylet után egy előkelő társaságba tartozó fiatal lánynál beszél meg a találkozót... Egy öreg állatbarát és folklorista is megbízható cinkos lenne, de lányának gyengék az idegei, a végén meg is örül... A már említett robbanóanyag-szállítás szervezője beleszeret ebbe a lányba, aztán főnöke előkelő unokahúgába, és ezért sorozatosan baklövéseket követ el. A regény tehát nem akcióregény, nem is a terror elítélése, hanem pszichológiai portrék sorozata, amilyenekben sok író, közöttük Malraux és Camus is ábrázolja a mai, értéktelenedett embert.

ÍRÓK MAGANLEVELEZÉSE

Egy angol és egy amerikai író útját szoros kapcsolatok fűzik össze már vagy 25 éve: Lawrence Durrellét és Henry Millerét. Az utóbbi művei (*Tropic of Cancer*, *Tropic of Capricorn*, *Sexus*) az intimitások felfedezésével meghökkentették a hivatalos kritikát, de

Durrell, aki 21 évvel fiatalabb Millernél, már 1935-ben nagy írónak tartotta idősebb társát, s ezt írta neki egy levelében: „Dühös vagyok, hogy az emberek egyszerűen nem törtek be elkülönültségébe, s nem kényszerítették, hogy otthon megalapítsa az amerikai irodalmat”, s közölte vele, hogy a *Ráktérítőhöz* (Tropic of Cancer) mérten D. H. Lawrence *Lady Chatterley szeretője* című regénye meg Joyce *Ulyssese* „gyöngye, mocskos, goromba tákolmány”.

Kettejük között egyébként igen gazdag levelezés folyt, s ez a mai napig tart. Levelezésük most *Lawrence Durrell and Henry Miller, A Private Correspondence* (Lawrence Durrell és Henry Miller magánlevelezése) címmel könyv alakjában is megjelent.

A *Saturday Review* szerint a levelek két eltérő szellem párhuzamos fejlődését szemléltetik. Miller csupa lázadás. „Én a tudás ellensége vagyok — mondja. — Undorodom tőle. Gyűlölöm. Minél tudatlanabb akarok lenni, minél csöndesebb, vegetatívabb, elgondolkozóbb, mindenevő, húsevő, növényevő. Nyugodni akarok, de belülről remegek...” Durrell ugyanakkor érettebbé válik, kiegyensúlyozódik, figyeli a világot, s így ír: „A költészet, melyet most írok, szürke és inas, mint a rossz szalonna.”

1949-ben nézeteltérés volt a két író között. Ekkor jelenik meg Miller *Sexusa*. Durrell sürgőnyt küld neki: „Sexus szégyenletesen rossz. Teljesen tönkreteszi hírnevét, ha nem vonja vissza és nem dolgozza át.” De ez a kirohanás nem kedvetleníti el Millert, sőt arra kéri Durrellt, írjon kritikát művéről, s jelentesse meg; így hát nem szakadt meg barátságuk. Ellenkezőleg, levelezésük eredménye ez a könyv, amely két irodalom különböző irányzatainak képviselőiről tájékoztatja az olvasókat. Műveik az angolszász szellem egy mellékes, de rendkívül kifejező oldalát szemléltetik.

LEVELEK A SZÁMÜZETÉSBŐL

A *Neue Deutsche Literatur* című folyóirat nemrég közölte Heinrich Mann és Arnold Zweig egynehány levelét 1934—1937-ből. Abban az időben mindkét író emigrációban élt: Heinrich Mann Nizában, Zweig Izraelban. Mann a *IU. Henriken* dolgozott, figyelmét azonban mindennél jobban lekötötte a politikai világhelyzet, melynek drámaiságát teljes egészében meglátta.

Íme, mit írt Mann Zweig *Erziehung vor Verdun* című regényéről, amely épp akkortájt jelent meg: „Őn a legfontosabbra vállalkozott: a nevelésre. Reméljük, hogy törekvését egyhamar hazánkban folytathatja. Az erkölcsöt tanulni kell. A jövő Németországá egyetlen erkölcsi kérdés lesz. Mivel időközben erkölcsi és gazdasági anarchia következett be, csak előlről lehet mindent kezdeni, de előbb el kell söpörni az osztályt, amely mostanáig vagyonával és erkölcsével uralkodott. Ez a Harmadik Birodalom tanulsága. Igazán nagyszerű, hogy bemutatta a jogtalanság megjelenését; ez még a háborúból ered, s csak nagy nehezen lehetett visszaszorítani, ma

pedig még jobban dühöng, mint a háborús években. Vissza kell térni a forrásokhoz, mint Ön teszi. Részletekbe kell bocsátkozni, mint Ön teszi. A magánjellegű részletek a legmeggyőzőbbek. Ön joggal mutatja be a háborúnak azokat a részvevőit, akik kételkedések és félelem közepette válnak becstelenné és követnek el bűncselekményeket, mert ebben az időben ilyennek kell lenni. Más alkalommal Ön tisztább lesz. Végeredményben olyan jellemeket kell nevelni, amelyek nem véletlenül ilyenek vagy olyanok. Az Ön harcához a jogért ebben a regényben nem lehet semmilyen megjegyzést fűzni, s nem is lehet semmit hozzátenni. Legyen csak továbbra is ilyen, s ez vezessen el a büntetéshez.”

Fél év múlva, 1936 áprilisában Mann ezt írja Arnold Zweignak: „Valaha azt hittem, hogy Stendhal túloz, amikor bizalmatlan kortársai iránt, és hogy túlságosan egyszerűsít, amikor mindenkit romlottnak tart. Ma tudom, hogy igaza volt. Másrészt pedig, jobb betekintés révén, egészen más képet kaptunk a németek legnagyobb tetteről: erkölcsi ellenállóképességükről; s szeretném hinni, hogy lesz még erejük a támadásra. Meddig tarthatja magát még ez a minősíthetetlen rendszer? A háború biztosan véget vetne neki; de éppen ezért hiszem, hogy belső ellensége már előbb megtalálja a megfelelő alkalmat, hogy megdöntse.”

JULIEN GREEN ÉS A BÍBOROSOK

A párizsi könyvesboltok kirakataiban új könyv jelent meg nemrég. Címe: *Pamphlet contre les Catholiques de France* (Pamflet a francia katolikusok ellen), szerzője Julien Green, az ismert francia katolikus író, akinek több műve magyarul is megjelent (*Leviathan*, *Az álmodó*). A könyv tulajdonképpen új kiadása Green első művének, melynek keletkezését maga a szerző magyarázta meg a *Figaro Littéraire*-ben.

1924 tavaszán egy fiatal irodalmár kéziratot kért Greentől egy új folyóirat, a *La Revue des Pamphletaires* számára, melynek minden számában egy-egy pamfletet szándékoztak közölni. Green akkoriban csak annyit tudott a pamfletről, hogy valaki ellen irányul, s ezért azt felelte a fiatalembernek, hogy nincs témája. Arra a kérdésre, hogy mi foglalkoztatja leginkább az utóbbi időben, Green gondolkodás nélkül rávágta: „A vallás!” Ezután megkérdezték tőle, vajon semmi kifogása sincs a vallási élet ellen, s Green érezte, hogyan fokozódik benne a vallási étellel való elégedetlenség. Elfogadta az ajánlatot, hazament, s egy ültében mindent megírt, ami tollára került. Ötvenoldalas írás lett belőle. Rettenetes fenyegetése ez az ingadozó hitnek és az erkölcsi törvények elleni vétéseknek. „Akkor nem is voltam tudatában egy dolognak — mondja Green —, s csak később értettem meg: önmagamra haragudtam. Innen a túlzások, fenyegetések, a hivatkozások a megboldogult inkvizícióra. Ha valaha önéletrajz került ki a tollam alól, akkor ez a kis könyv az volt. Dühös voltam, mert rájöttem, hogy nem va-

gyok szent. Túlságosan forrt bennem minden, túl sok vágyam volt, s heveségük zavarba ejtett. Természetesen nem éreztem magam elveszítettnek, de elveszettnek tekintettem az ingadozó katolikust és megfenyítettem, ez a katolikus pedig rám hasonlított. A pokolról beszéltem neki, hogy visszatérítsem az igaz élet útjára. Minden energiámat, mindazt, ami a véretem forralta, belevittem ebbe az írásba, s ez szöges ellentétben állt mindazzal, ami annak idején foglalkoztatott.”

Ezt követően ugyanaz történt Greennel, ami ilyenkor a kezdő írókkal történni szokott: félt, reménykedett, ingadozott. A legnagyobb meglepetés akkor érte, akkor rökönycdött meg igazán, amikor a folyóiraton, mely írását közölte, a következö feliratot pillantotta meg: „Hat francia bíborosnak ajánljuk.” Green bosszút, kiátkozást vagy vallási háborút várt. Nem történt semmi: a bíborosok fel se figyeltek erre a fiatalos kirohanásra, az írást mindenki elfelejtette. Az író számára azonban jelentös maradt. „Ma — írja Green — nem tudom bizonyos meghökkenés nélkül olvasni azokat a túlzásokat, melyeket nem vonakodtam leírni a pokolról, a spanyol máglyákról, a papság tehetetlenségéről. S ebben a kis könyvben megtaláltam azt a heveséget is, mely idöröl időre minden művemben feltűnik, első írásomtól kezdve egészen a *Moiráig*, melyben eléri csúcspontját.” Ezt mondja Green. Mi hozzátehetnénk azt az igazságot, amely fiatalkori támadása és a katolicizmusnak később tett szolgálatai közötti ellentétben rejlik, hogy tudniillik gyakran azt szidjuk legjobban, ami a szívünkhöz nött.

Mintha ezt tudták volna a francia bíborosok...

A TÁBORNOK ÉS A HADNAGY

Meghalt George Saiko osztrák író, akit sokan a Kafka—Musil—Broch irodalmi vonal folytatójának tartanak. Ez az irodalom a helyi jelleg bizonyos vonásaival, de nemzetek fölötti szinten a mai ember létkérdéseit tárgyalja. Saiko is az említett írók közé tartozott, de alig ismerték, s csak nemrég kapott osztrák állampolgárságot. Egyébként nem volt nagyon termékeny író. 1911-ben egy elbeszélése jelent meg, későbbi művei: *Auf dem Floss* (Tutajon), *Der Mann im Schilf* (Ember a nádasban) — regények, *Giraffe unter Palmen* (Zsiráf a pálmák alatt), *Der Opferblock* (Az áldozati tönk) — elbeszéléskötetek.

Saikónak vannak hívei, akik most, halála után különösen hangsúlyozzák jelentőségét. A bécsi *Wort in der Zeit* című folyóiratban a *Der Opferblock* értékeit emelik ki. Ez a kötet két elbeszélést tartalmaz, mindkettőnek háborús a témája; az egyik címe *A kétfejű sas karmai*, s az első világháborúról szól, a másik, *A fürdőkád* című, a második világháborúval foglalkozik. Mind a két írás felelevenített emlékeken alapul. Az embert az önfenntartás ösztönének szempontjából mutatja be, s rámutat, hogy az emberre nem vonatkoznak a szakemberek, politikusok és hadvezérek törvényei,

habár követnie kell őket. Mindez idegen a lényének, érthetetlen, de a hagyományos fogalmakhoz családi kötelek és katonai előírások fűzik. A jelszavak és az elfogadott társasági szabályok labirintusában az ember nem találja meg az eszmét, amely személyesen felelőssé tenné, s amely szabad akaratára hivatkozhatna. Még kifejezettebb, groteszkabb az ember helyzete a háborúban, melyet ideológiai okokból vezetnek.

Az elbeszélésben egy hadnagy azt a feladatot kapja, hogy tábornoka barátjának — akár élete árán is — szerezzen egy fürdőkádat. A hadnagy a tábornokban a hatalom megtestesítőjét látja, önmagát a helyettesének tekinti, azonosulhatna vele, s az a frontélet fékevesztett ösztöneinek közepette a felsőbb rend szimbólumává válik. Mivel azonban a tábornok hősi póza mögül kispolgári vonások bukkannak elő, a hadnagy mindinkább elveszti hitét, amely évekig meg tudta okolni tetteit. Élete széthullik, s az egységet csak sokkal később, emlékeiben tudja helyreállítani.